

**Ks. Michał Kacprzyk – Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie /
The Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw**

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8399-807X>

E-mail: michal.kacprzyk1@gmail.com

RECEPCJA IDEI MISYJNEJ W PUBLIKACJACH NAUKOWYCH „KIELECKICH STUDIÓW TEOLOGICZNYCH” W LATACH 2002–2021

The Reception of the Missionary Idea in Scientific Publications
in “Kielce Theological Studies” in the Years 2002–2021

Streszczenie:

Czasopismo naukowe „Kieleckie Studia Teologiczne”, które wydawane jest w Kielcach od 2002 r., podejmuje refleksję teologiczną w wielu obszarach tejże dyscypliny. Wśród wielu publikacji możemy znaleźć również te o tematyce misyjnej bądź ewangelizacyjnej. Na uwagę zasługuje fakt, iż występujące w tymże czasopiśmie artykuły o wyżej wymienionej tematyce poruszają wiele ciekawych kwestii, jak choćby interpretacja tekstów biblijnych odnoszących się do dzieła misyjnego, misje i ewangelizacja w katechezie, mediach, kulturze czy w języku stosowanym w uprawianiu teologii. Są to również publikacje mówiące o pojawiających się na terenach misyjnych problemach natury teologicznej oraz odnoszące się do postaci zaangażowanych w działalność misyjną w rozmaity sposób.

Słowa kluczowe: ewangelizacja, działalność misyjna, misje *ad gentes*, bł. ks. Józef Pawłowski, katecheza

Abstract:

The academic journal “Kieleckie Studia Teologiczne”, which has been published in Kielce since 2002, undertakes theological reflection in many areas of this discipline. Among many publications, we can also find those on the subjects of mission or evangelisation. It is noteworthy that articles on the above-mentioned topics raise many interesting issues, such as

the interpretation of biblical texts relating to missionary work, missions and evangelisation in catechesis, the media, culture, or in the language used in the practice of theology. These publications also speak of theological problems that arise in mission territories and refer to figures involved in missionary activity in various ways.

Keywords: evangelization, missionary activity, missions *ad gentes*, Blessed Fr Joseph Pawłowski, catechesis

Wstęp

Kiedy św. Mateusz kończy swoją ewangeliczną relację, przedstawia taki oto obraz:

Wtedy Jezus podszedł do nich i przemówił tymi słowami: „Dana Mi jest wszelka władza w niebie i na ziemi. Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody, udzielając im chrztu w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego. Uczcie je zachowywać wszystko, co wam przykazałem. A oto Ja jestem z wami przez wszystkie dni, aż do skończenia świata” (Mt 28,18-20).

Słowa te, zwane „nakazem misyjnym”, są także przedmiotem teologicznej refleksji. Nieustannie także ożywiają one wspólnotę eklezjalną, która uświadamia sobie, iż – jak uczy nas Sobór Watykański II – z natury swej jest misyjna¹.

Czasopismo naukowe „Kieleckie Studia Teologiczne” powstało w Kielcach w 2002 r. W pierwszym okresie istnienia wydawane było jako półrocznik, zaś od roku 2003 ukazuje się jako rocznik. Podejmuje ono szeroko rozumianą refleksję dotyczącą rozmaitych kwestii teologicznych, podkreślając także ich wymiar misyjny. Celem niniejszego artykułu jest ukazanie, w jaki sposób w omawianym czasopiśmie na różnych płaszczyznach realizowana jest recepcja idei misyjnej, również przez przybliżanie sylwetek postaci, które przyczyniły się do wzrostu świadomości misyjnej w diecezji kieleckiej, Polsce i na świecie.

1. Teologiczny aspekt dzieła misji i ewangelizacji

Działalność misyjna stanowi jedno z fundamentalnych zadań wspólnoty, jaką jest Kościół. Prawdę tę podkreślił Jan Paweł II, który zauważył przy tym, jak nagląca w obecnych czasach jest potrzeba misji i ewangelizacji². Rozwój tego aspektu aktywności powoduje rozkwit refleksji misjologicznej i teolo-

¹ Por. Sobór Watykański II, *Dekret o misyjnej działalności Kościoła* (dalej DM), w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań: Pallottinum 2002², 2.

² Por. Jan Paweł II, *Redemptoris Missio* (dalej RMis), Watykan 1990, 2.

gicznej jako takiej, czego przykładem są treści publikowane w czasopiśmie „Kieleckie Studia Teologiczne”.

1.1. Analiza tekstów biblijnych w ujęciu misyjnym³

Działalność misyjna znajduje swe teologiczne uzasadnienie najpierw w tekstach biblijnych⁴, zatem nie sposób nie rozpocząć naszej refleksji dotyczącej recepcji idei misyjnej właśnie od publikacji dotyczących tego aspektu teologii.

Najbardziej znanym fragmentem Biblii dotyczącym działalności na polu misyjnym jest prawdopodobnie przywołane już przez nas zakończenie Ewangelii według św. Mateusza, czyli Mt 28, 18-20, zwane „nakazem misyjnym”⁵. Słowa te⁶ stanowią część większej perykopy będącej przedmiotem badań ks. Tomasza

---

³ Warto na tym etapie badań wspomnieć, iż niezwykle ważną rolę na polu misyjnym o grywają przekłady Pisma Świętego na języki narodowe bądź plemienne, gdyż to właśnie za ich pośrednictwem Dobra Nowina zatacza coraz szersze kręgi. Napotyka jednak przy tym pewne trudności, jak choćby: wierność w tłumaczeniu, względy kulturowe czy kwestię inkulturacji. Szerzej na ten temat zob. W. Kluj, *Tłumaczenia Biblii w ewangelizacji misyjnej*, „Lumen Gentium. Zeszyty Misjologiczne” 177(2019)2, s. 5–21; zob. M. Madej, *Jak wybrać odpowiednie słowo? Problemy tłumaczenia Biblii na języki afrykańskie*, „Lumen Gentium. Zeszyty Misjologiczne” 165(2013)2, s. 55–66; zob. J. Różański, *Założenia inkulturacji*, „Lumen Gentium. Zeszyty Misjologiczne” 164(2013)1, s. 7–33; zob. T. Szyszka, *Zamierzenia inkulturacyjne Kościoła w Ameryce Łacińskiej*, „Lumen Gentium. Zeszyty Misjologiczne” 164(2013)1, s. 62–123.

⁴ Na uniwersalizm zbawczego orędzia Ewangelii wskazuje F. Mickiewicz, który ukazując powszechność nauczania Jezusa, wybór apostołów, posłanie ich „na krańce świata”, podkreśla rolę świadectwa i fakt docierania Dobrej Nowiny w nowe kręgi kulturowe. Stawia też nam za wzór św. Pawła, będącego ponadczasowym wzorem misjonarza. Zob. tenże, *Podstawy powszechnej misji Kościoła w księgach Nowego Testamentu*, „Lumen Gentium. Zeszyty Misjologiczne” 161(2011)2, s. 5–50.

⁵ Wielką wagę Jezusowego nakazu misyjnego podkreśla sam Jan Paweł II, który dokonuje swego rodzaju synopsy tekstów ewangelicznych (Mt 28, 18-20; Mk 16, 1.5-18; Łk 24, 46-49; J 20, 21-23) oraz Dz 1, 8.22. Przedstawiając aspekty, które zaakcentowali ewangelicści, papież konkluduje, iż owe różnice wynikają z doświadczeń różnych gmin chrześcijańskich, zaś tym, co stanowi o sednie misji, jest współpraca uczniów z Chrystusem Panem. Por. RMis 22-23. Szerzej na ten temat zob. W. Kluj, *Mandaty misyjne*, w: *Biblia a misje*, red. Ludwik Fąs, Pieniężno 2010, s. 203–220.

⁶ W tym kontekście warto zwrócić uwagę, iż nie możemy mylić „nakazu misyjnego” z tzw. „mową misyjną” Jezusa, zawartą w Mt 10, 1-11, 1. Szczególną uwagę poświęca jej L. Nieścior, który dokonuje jej analizy przez pryzmat refleksji teologicznej Ojców Kościoła czy pisarzy starochrześcijańskich. Ukazuje nie tylko strukturę perykopy Mt 10, 1-11, 1, lecz analizuje też obecne w niej takie tematy, jak: żniwo wielkie, posłanie wybranych, prymat własnego narodu, głoszenie królestwa Bożego słowem i czynem, moc nad nieprzyjacielem, zapłata, ubóstwo apostołskie, misja pokoju, odrzucenie czy prześladowania. Szerzej na ten temat zob. tenże, *Mowa misyjna Jezusa w interpretacji*

Siemieńca, który w swoim artykule zatytułowanym *Antyewangelizacja i ewangelizacja w świetle Mt 28,11-20* poddaje refleksji dwie następujące po sobie sceny, przedstawione we fragmentach: Mt 28,11-15 oraz Mt 28, 16-20. Autor, idąc za wskazaniem Hildegarda Gollingera, zauważa, iż są one powiązane w sposób ścisły i zostały one zestawione ze sobą na zasadzie swoistej antytezy. Podkreśla przy tym okoliczności i motywy, jakie stoją u podstaw tychże dwóch scen, wyszczególniając kolejno pojawiające się przeciwieństwa⁷.

Analizując zastosowane w tekście greckimi słowa i terminy, w sposób wnikliwy i rzeczowy przedstawia jak diametralnie różne od siebie są przedstawione sceny. Wskazuje przy tym, iż antyewangelizacja nie jest czymś spontanicznym, lecz jest procesem przemyślanym, z natury swej skoncentrowanym na zduszeniu prawdy o zmartwychwstaniu Chrystusa. Dodaje również, że ów proceder czerpie swe siły z działań czysto ludzkich i u jego podstaw stoi zakłamanie, fałsz i korupcja. Natomiast druga z omawianych przez ks. Siemieńca scen posiada swe źródło w rzeczywistości nadprzyrodzonej, na co wskazują elementy zawarte w tekście. Chodzi tu zarówno o posyłającego uczniów Jezusa, jak i okoliczności, w jakich dokonuje się owo posłanie. Autor, podkreślając Jezusową władzę, zauważa, iż w sposób niepomierny przekracza ona tę, jaką posiadają zleceńodawcy misji antyewangelicznej. Ponadto misja, jaka zostaje powierzona przez Zbawiciela swoim uczniom, w odróżnieniu od tej zleconej żołnierzom przez Żydów, nie jest tylko zadaniem, lecz stanowi fundament ich działalności. To tej misji uczniowie Chrystusa podporządkowują całe swoje życie. Skierowana na wszystkie narody posiada w sobie wewnętrzny dynamizm. Jego źródłem jest permanentna obecność Jezusa, co jeszcze bardziej pokazuje czytelnikowi, iż „misja antyewangelizacyjna” jest skazana na porażkę⁸.

Kolejnym przykładem analizy tekstu biblijnego w perspektywie misyjnej czy ewangelizacyjnej jest artykuł ks. Karola Słowaka, który pochylając się nad fragmentem J 21,1-14, pragnie przybliżyć czytelnikowi zawarte w nim orędzie teologiczne. Już w pierwszych słowach podkreśla, iż to właśnie obecność Jezusa staje się warunkiem *sine qua non* całego wydarzenia przedstawionego na kartach Janowej Ewangelii. Za ks. Witczykiem zauważa on, że Jezus, dokonując cudów i wypełniając Boży plan, objawiał ludziom chwałę Ojca,

---

patrystycznej, Wrocław 2013, s. 17–378; zob. D. Chrzanowski, *Mowa misyjna Jezusa (Mt 10,1-11,1). Realizacja kerygmatu w liturgii*, „Roczniki Teologiczne” 68(2021)8, s. 15–28.

⁷ Por. H. Gollinger, „... und diese Lehre verbreitete sich bei Juden bis heute”. *Mt 28,11-15 als Beitrag zum Verhältnis von Israel und Kirche*, w: *Salz der Erde – Licht der Welt. Exegetische Studien zum Matthäusevangelium. FS Anton Vögtle*, red. L. Oberlinner, P. Fielder, Stuttgart: Verlag Katholisches Bibelwerk 1991, s. 361. Por. T. Siemieńca, *Antyewangelizacja i ewangelizacja w świetle Mt 28,11-20*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 13(2014), s. 119–120.

⁸ Tamże, s. 132–133.

dlatego patrząc na Jego czyny, ludzie mogą poznawać Boga. Owo poznanie dokonuje się nie przez intelekt, ale na odczuciu Jezusowej obecności⁹. Idąc dalej w swoich rozważaniach, autor pragnie wydobyć z tekstu teologiczne orędzie, które zogniskowane jest na wydarzeniu rozpoznania Jezusa i spotkania z Nim. Analizując fragment J 21, 1-14, podkreśla symboliczną wymowę okoliczności połowu, wskazując również, iż praca misyjna Kościoła charakteryzuje się uniwersalnością i nie jest zarezerwowana tylko dla nielicznych. Chociaż zмага się ona z trudnościami, to właśnie pewność obecności Jezusa sprawia, że połów jest tak obfity¹⁰.

Należy zauważyć, iż tytuł owej publikacji: *Od cudownego połowu ryb do pracy apostołskiej w świecie. Orędzie teologiczne J 21, 1-14* wskazywać może czytelnikowi na pewne odniesienia misyjne bądź misjologiczne (co implikuje zastosowanie frazy „praca apostołska”), których niestety nie znajdzie, ponieważ autor w swym tekście ograniczył się do ukazania wydarzenia rozpoznania Jezusa i spotkania z Nim oraz wspólnego posiłku¹¹.

Na naszą uwagę zasługuje także artykuł ks. Stanisława Dyka zatytułowany *Pierwotna wspólnota wierzących (Dz 2, 42-47; 4, 32-37; 5, 12-16) wzorem Kościoła preewangelizującego*, który stanowi swoistą próbę prezentacji Łukaszczej wizji eklezjalnej wspólnoty, będącej owocem Zesłania Ducha Świętego i głoszonego kerygmatu. Autor w swoich badaniach zauważa, iż wspólnota kościelna przedstawiona na kartach Dziejów Apostołów odznacza się dwoma cechami charakterystycznymi, a są nimi: wspólnota duchowa oraz wspólnota dóbr materialnych¹². Stanowi to niewątpliwie ważny dla naszych badań aspekt,

---

⁹ Por. H. Witczyk, *Rola Piotra i uczniów Jezusa w świecie (J 21, 1-8)*, w: *In vinculo communionis. Księga jubileuszowa ku czci Biskupa Kieleckiego Kazimierza Ryczana w 60 rocznicę urodzin*, red. K. Gurda, T. Gacia, Kielce: Jedność 1999, s. 46–47; K. Słowak, *Od cudownego połowu ryb do pracy apostołskiej w świecie. Orędzie teologiczne J 21, 1-14*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 15(2016), s. 343–344.

¹⁰ Tamże, s. 359.

¹¹ K. Słowak idzie śladem wielu komentatorów, którzy poddając wnikliwym badaniom fragment J 21, 1-14, zauważają, iż scena ta zbudowana jest z dwóch filarów: cudownego połowu ryb i posiłku z Jezusem. Oba wydarzenia ukazują, jak uczniowie poznają Pana, zaś użyty czasownik „ukazać się” (gr. *Faneroō*) stanowi klamrę spinającą tekst w jednolitą narrację. Por. P. Perkins, *Ewangelia według świętego Jana*, w: *Katolicki Komentarz Biblijny*, red. R. E. Brown, J. A. Fitzmyer, R. E. Murphy, red. wyd. pol. W. Chrostowski, Warszawa: Vocatio 2001, s. 1174–1175; por. S. Mędala, *Ewangelia według świętego Jana rozdziały 13-21* (NKB NT IV/2), Częstochowa: Święty Paweł 2010, s. 346–356; por. F. Martin, W. Wright, *Ewangelia według świętego Jana. Katolicki Komentarz do Pisma Świętego*, Poznań: W drodze 2021, s. 392–399.

¹² Por. S. Dyk, *Pierwotna wspólnota wierzących (Dz 2, 42-47; 4, 32-37; 5, 12-16) wzorem Kościoła preewangelizującego*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 3(2004), s. 173–174.

gdyż właśnie dzięki owej wspólnotowości Kościoła w sposób skuteczny staje się nośnikiem Dobrej Nowiny.

Słusznie ks. Dyk podkreśla, że ukazany w Dziejach Apostolski obraz wspólnoty eklezjalnej przeniknięty jest prawdziwą chrześcijańską miłością i związany więzami serdecznej przyjaźni, co podtrzymywane jest przez obecnego w głoszonym słowie, modlitwie oraz Eucharystii samego Pana. Relacja ta przekłada się na obszar materialnej troski o biednych i potrzebujących i to właśnie świadectwo życia pierwszych wyznawców Chrystusa staje się środkiem skutecznej ewangelizacji. Autor zauważa przy tym, iż ewangelizowanie w taki sposób jest jak najbardziej aktualne i w naszych czasach, ponieważ świat nieustannie potrzebuje ludzi realizujących te wzniosłe ideały miłości i jedności w życiu codziennym¹³.

Przywołane powyżej fragmenty tekstów biblijnych, stanowiące materiał do teologicznej refleksji w kontekście misyjnym czy misjologicznym, nie wyczerpują bogactwa analiz w tym obszarze. Można wręcz stwierdzić, iż publikacje z zakresu badań biblijnych w bardzo małym stopniu dotyczą interesującej nas tematyki. Stwierdzić jednak należy, że rozważania uwypuklające kluczowy dla niniejszej publikacji aspekt podejmowane są również w innych subdyscyplinach teologicznych.

1.2. Paradygmat misyjny i ewangelizacyjny w katechezie

Katecheza jako taka dotyczy przekazu orędzia zbawienia w Chrystusie, lecz w odróżnieniu od działalności misyjnej *ad gentes* skierowana jest ona do ludzi znających już Dobrą Nowinę. Ma ona zatem na celu pogłębienie wiary i umocnienie na chrześcijańskiej drodze życia.

Na początku tego etapu naszej refleksji warto przypomnieć, iż na to, jak ważną rolę w dziele ewangelizacji świata odgrywa katecheza, zwrócił uwagę w adhortacji apostolskiej *Evangelii nuntiandi*, traktującej o ewangelizacji w świecie współczesnym, papież Paweł VI. Powstała ona w roku 1975, czyli na długo przed wynalezieniem dobrodziejstw dzisiejszej techniki, choćby takich jak Internet czy telefony komórkowe. Ojciec Święty zauważa, iż nauczanie prawd wiary jest niezwykle ważne dla kształtowania chrześcijańskich obyczajów, zaś sama katecheza winna być, na podstawie zatwierdzonych podręczników czy innych pomocy katechetycznych, należycie przygotowywana. Wskazał przy tym, by w odpowiedni sposób dostosowywać metody nauczania, aby każdy człowiek, niezależnie od wieku, wykształcenia, stanu zdrowia czy stopnia niepełnosprawności, mógł zrozumieć i wcielić w życie poznane prawdy¹⁴.

¹³ Tamże, s. 188–189.

¹⁴ Por. Paweł VI, *Evangelii nuntiandi* (dalej EN), Warszawa 1986, 44.

Kwestię tę rozwijał Jan Paweł II, który w adhortacji apostolskiej *Catechesi tradendae* przypomniał katolikom całego świata, iż pierwszorzędnym przedmiotem katechezy jest „Tajemnica Chrystusa”, zaś katechizowanie polegać winno na doprowadzeniu człowieka do tej Tajemnicy i odkrycie jej we wszystkich jej aspektach. To owo odkrywanie całego planu Bożego prowadzi z kolei do zrozumienia czynów i słów Jezusa Chrystusa, zatem ostatecznym celem katechezy nie jest tylko doprowadzenie kogoś do spotkania z Chrystusem, lecz do zjednoczenia, a nawet do zażyłości z Nim¹⁵.

Przywołane stanowiska kolejnych następców św. Piotra stanowią kanwę dla rozważań Renaty Bugajskiej, która na łamach „Kieleckich Studiów Teologicznych” podjęła następujący temat: *Koncepcja katechezy kerygmatycznej*. Rozpoczynając swoją wypowiedź, dostrzega, iż katecheza umożliwia człowiekowi spotkanie z samym Bogiem, doświadczenie Jego bliskości, podkreślając jednocześnie, iż katecheza kerygmatyczna ma za cel pomóc w odkryciu potęgi Bożego słowa mającego przecież dla wszystkich wierzących wymiar zbawczy. Odwołując się do publikacji takich autorów jak J. Kudasiewicz, J. Charytański, G. Kusz czy M. Majewski wyjaśnia czytelnikowi genezę i rozwój katechezy kerygmatycznej, tłumacząc, iż sięga ona swymi początkami przełomu XVIII i XIX w., będąc związana ze szkołą tybingeńską. To właśnie to środowisko zapoczątkowało nurt odnowy kerygmatycznej, która wraz z ruchem biblijnym i liturgicznym sprawiła, że katecheza kerygmatyczna osiągnęła swój ostateczny kształt w czasach II wojny światowej. Jako taka dąży ona do podtrzymania i pogłębienia relacji z Jezusem Chrystusem, jej źródłem i treścią jest słowo Boże, zaś dynamizm czerpie z Ducha Świętego. Przekazując te treści, katecheta odwołuje nie się tyle do teologii, ile do liturgii i Pisma Świętego, co stanowi o tym, iż ta forma katechezy jest w pewien sposób bardziej przepowiadaniem niż nauczaniem¹⁶.

Bugajska, wyjaśniając strukturę katechezy kerygmatycznej, podkreśla, że zbudowana jest ona z trzech modułów: obwieszenia słowa Bożego, rozważania słowa Bożego oraz urzeczywistnienia słowa Bożego. Tłumaczy przy tym, iż w czasie procesu katechetycznego katechizowany człowiek staje się zdolny do przemiany swojego życia i nawrócenia, a to z kolei prowadzi go do wykonywania aktów wiary, praktyki modlitwy, uczestnictwa w liturgii i przyjmowania sakramentów świętych, a to zaś owocuje świadectwem chrześcijańskiego życia¹⁷.

Zagadnienie katechezy oraz ewangelizacji w katechezie znajdują się w obszarze badań ks. Jarosława Czerkawskiego, który publikując w omawianym czasopiśmie, kilkakrotnie poruszał tę właśnie tematykę. Wśród publikacji

¹⁵ Por. Jan Paweł II, *Catechesi tradendae*, Warszawa 1980, 5.

¹⁶ Por. R. Bugajska, *Koncepcja katechezy kerygmatycznej*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 1(2002)2, s. 233–238.

¹⁷ Tamże, s. 239–253.

autora na nasze zainteresowanie zasługują te, mające odniesienie misjologiczne, misyjne i właśnie ewangelizacyjne. W tym momencie naszych badań należy wspomnieć publikację zatytułowaną: *Szkolna posługa katechety jako nauczyciela, wychowawcy i świadka wiary*, która wskazuje, iż w środowisku szkolnym katecheta jest nauczycielem wiary, wychowuje w niej i jest jej świadkiem. Podział ten podpowiada autor za *Dyrektorium Ogólnym o Katechizacji*, przy czym nadmienia, iż dokument ów zaleca także, by w diecezjach istniały ośrodki formacji katechetów, będących przekazicielami wiary i potrafiących odnaleźć się w środowisku szkolnym¹⁸. Uwypuklając prawdę ukazującą katechetę jako nauczyciela wiary, zauważa, iż głoszenie prawdy Ewangelii wymaga systematyczności i przedstawiania tychże prawd w sposób pełny, przy czym należy zwrócić uwagę na odpowiednią hierarchizację nauczania prawd wiary¹⁹. Autor wyjaśniając, że katecheta jako wychowawca prowadzi katechizowanych do coraz głębszej i dojrzszej wiary, podkreśla, iż wymaga to od katechety odpowiedniej formacji, która winna być na wskroś ludzka. Poruszając ostatnie z przywołanych zagadnień, ks. Czerkawski zauważa, że katecheta musi być świadkiem wiary, która w obecnych czasach staje się czymś zupełnie nieatrakcyjnym czy wręcz zbędnym. Autor nadmienia również, iż często to właśnie świadectwo chrześcijańskiego życia staje się jedyną formą przekazu wiary. Dotyczy to nade wszystko środowisk, gdzie nie dotarło jeszcze orędzie Dobrej Nowiny bądź wymagających nowej ewangelizacji. To dzięki świadectwu życia katechizowany rozwija w sobie świadomą i głęboką wiarę, która z kolei rodzi w nim postawę odpowiedzialności za jej przekaz przyszłym pokoleniom²⁰.

W artykule *Ewangelizacja i nowa ewangelizacja w szkolnej posłudze katechetycznej* ks. Czerkawski na podstawie dokumentów Soboru Watykańskiego II, dokumentów papieskich i dokumentów Stolicy Apostolskiej wyjaśnia, czym w istocie jest ewangelizacja. Za P. Tomasikiem zauważa, iż ewangelizacja jest procesem złożonym z kilku etapów: świadectwa życia wszystkich chrześcijan, głoszenia słowem Chrystusa, przyjęcia sercem tej prawdy i wreszcie świadectwa apostołskiego, które prowadzi do ewangelizacji innych²¹. Podkreśla przy tym, że każdy chrześcijanin jako żywy członek wspólnoty eklezjalnej powołany jest do głoszenia Ewangelii, a składane świadectwo stanowi niesłychanie ważny

¹⁸ Cyt. za: Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium Ogólne o Katechizacji*, 248–250.

¹⁹ Por. J. Czerkawski, *Szkolna posługa katechety jako nauczyciela, wychowawcy i świadka wiary*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 9(2010), s. 25–27.

²⁰ Tamże, s. 28–33.

²¹ Por. J. Czerkawski, *Ewangelizacja i nowa ewangelizacja w szkolnej posłudze katechetycznej*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 11(2012), s. 27; por. P. Tomasik, *Ewangelizacja – katechizacja – nauczanie religii w szkole*, w: *Ewangelizować, czy katechizować?*, red. S. Dziekoński, Warszawa: Verbinum 2002, s. 25–26.

moment poznawania Chrystusa i Kościoła zwłaszcza w czasach globalizacji²². W dalszej części swojej publikacji wskazuje, czym jest nowa ewangelizacja, tłumacząc, że stanowi ona wysiłek, jaki wspólnota eklezjalna winna podjąć, by zatrzymać proces dechrystianizacji świata. Do jego podjęcia wezwany jest każdy, a miejscem szczególnej troski o nową ewangelizację staje się szkoła, dlatego też katecheza szkolna musi podkreślać właśnie ten wymiar. Dokonuje się to nade wszystko przez katechezę ewangelizacyjną, która wychowuje chrześcijanina w poczuciu ludzi ochrzczonych świadomych swej wiary i przynależności do Kościoła²³.

Podobny ton posiada artykuł *Katecheza, ewangelizacja i ekumenizm w posoborowym nauczaniu Kościoła* również autorstwa ks. Czerkawskiego. Stanowi on próbę przekrojowego spojrzenia na kwestię ewangelizacyjną zawartą w różnych dokumentach Kościoła zarówno w wymiarze Powszechnym, jak i wymiarze Kościoła w Polsce. Dalej autor, posiłkując się Katechizmem Kościoła Katolickiego oraz adhortacją apostolską *Evangelii gaudium* papieża Franciszka, uwypukla kwestię jedności Kościoła mimo faktu podzielonych chrześcijan. W ostatnim, trzecim rozdziale publikacji ks. Czerkawski podejmuje refleksję dotyczącą katechezy ewangelizacyjnej w ekumenizmie i to właśnie ten element artykułu jest dla nas interesujący. Nadmienić należy, iż analizując sprawę katechezy ewangelizacyjnej, autor w wielu miejscach powtarza założenia zawarte na kartach publikacji z roku 2012.

Dodaje jednak, za ks. Przemysławem Kantyka, jakimi założeniami kieruje się ten rodzaj katechezy w odniesieniu ekumenicznemu (nauczanie doktryny, wprowadzenie w życie chrześcijańskie, przygotowanie katechizowanych do kontaktu z niekatolikami, uformowanie postawy szacunku wobec niekatolików i tradycji niekatolickich, podtrzymywanie relacji, podjęcie wysiłku opracowania katechezy międzywyznaniowej)²⁴. Pokazuje nam to, iż ewangelizacja to wielkie wyzwanie nie tylko dla katolików, ale dla wszystkich chrześcijan, co domaga się także tego, by w sposób usystematyzowany i uporządkowany nieść Dobrą Nowinę²⁵.

---

²² Por. J. Czerkawski, *Ewangelizacja i nowa ewangelizacja*, s. 29. Warto także odwołać się do słów Pawła VI, zawartych w *Evangelii nuntiandi*, w których wyjaśnia, iż centrum i fundament ewangelizacji stanowi orędzie o zbawieniu przez wcielenie, śmierć i zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa – Syna Bożego. Zbawienie to darowane jest każdemu jako dar łaski i Bożego miłosierdzia, dlatego też ewangelizacja jako taka musi zawierać głoszenie Bożych obietnic i Bożej miłości względem każdego człowieka, a także miłości braterskiej ludzi wobec siebie. Por. EN 27–28.

²³ Por. J. Czerkawski, *Ewangelizacja i nowa ewangelizacja*, s. 31–39.

²⁴ Cyt. za: P. Kantyka, *Ekumenizm i katecheza*, w: *Ekumenizm dla ewangelizacji*, red. P. Kantyka, S. Pawłowski, Lublin: Wydawnictwo KUL 2015, s. 170.

²⁵ Zob. J. Czerkawski, *Katecheza, ewangelizacja i ekumenizm w posoborowym nauczaniu Kościoła*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 14(2015), s. 33–46.

W tym momencie naszej analizy warto zwrócić uwagę na artykuł *Biskup jako głosiciel Ewangelii, nauczyciel wiary i pierwszy katecheta w diecezji w świetle soborowych i posoborowych dokumentów Kościoła* autorstwa ks. Mirosława Cisowskiego, który ukazał się na łamach „Kieleckich Studiów Teologicznych” w roku 2003. Autor podejmuje w nim refleksję mającą na celu ukazanie zarówno osoby, jak i charakteru posługiwania biskupa²⁶. Przybliża on liczne dokumenty kościelne, które odnoszą się bądź do całego Kościoła Powszechnego, bądź do Kościoła w Polsce.

Ks. Cisowski, uwypuklając rolę *Vaticanum II*, zauważa, iż Sobór dokonał swoistej odnowy teologicznej urzędu biskupa, a wyrażając zadania z niego wypływające, podkreślił eklezjalność, sakramentalność i kolegialność. Analizując kolejne dokumenty soborowe, autor akcentuje sprawę głoszenia słowa Bożego i katechizacji²⁷. Dla naszej analizy niezwykle ważne jest to, że autor w swojej publikacji przywołuje treść *Dekretu o misyjnej działalności Kościoła Ad gentes* oraz encyklikę Jana Pawła II *Redemptoris missio*. Sięgając do tychże tekstów, ks. Cisowski eksponuje odpowiedzialność biskupów za dzieło ewangelizacji oraz wymiar biskupiego przepowiadania, który ma na celu doprowadzenie do wiary w Chrystusa nowych uczniów²⁸.

Idąc dalej, w swej prezentacji ukazuje on troskę, jaka winna cechować biskupa w odniesieniu do katechumenatu, formacji katechetów i koordynację posługi katechetycznej na terenie diecezji. Odwołuje się przy tym do takich źródeł jak Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r., dokumenty II Polskiego Synodu Plenarnego czy przywołanych już przez nas tekstów o tematyce katechetycznej lub ewangelizacyjnej²⁹.

Przywołane publikacje, ukazujące działalność katechetyczną w różnych jej wymiarach, podkreślają, że proces katechizacji domaga się odpowiedniej formacji, należytej troski i kompetentnego przekazywania prawd objawionych. Dokonuje się to przez głoszenie Dobrej Nowiny, słowem i świadectwem życia, które coraz częściej staje się jedynym instrumentem ewangelizacyjnym we

²⁶ Dla właściwego rozumienia charakteru biskupiego posługiwania warto również sięgnąć do rozważań kard. Josepha Ratzingera, późniejszego papieża Benedykta XVI. W sposób czytelny ukazuje je W. Bartocha, który podkreśla, iż papieska refleksja zogniskowana jest wokół takich zagadnień jak soborowa eklezjologia episkopatu, urząd biskupa w świetle eklezjologii liturgii oraz kolegialność w perspektywie eklezjologii eucharystycznej. Warto również zauważyć, iż niesłuchanie ważnym aspektem posługiwania biskupiego jest tożsamość eklezjalna i duchowa biskupa. Szerzej na ten temat zob. tenże, *Teologia episkopatu w pismach Josepha Ratzingera/Benedykta XVI*, „Teologiczne Studia Siedleckie” 14(2017), s. 104–123.

²⁷ Por. M. Cisowski, *Biskup jako głosiciel Ewangelii, nauczyciel wiary i pierwszy katecheta w diecezji w świetle soborowych i posoborowych dokumentów Kościoła*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 2(2003), s. 319–321.

²⁸ Tamże, s. 321–322. Por także: DM 20; RMis 63.

²⁹ Por. M. Cisowski, *Biskup jako głosiciel Ewangelii*, s. 322–331.

współczesnym świecie. Działalność misyjna i ewangelizacyjna stanowi dla omówionych publikacji jeden z filarów działalności Kościoła, choć niewątpliwie istnieją kwestie, których w odniesieniu misyjnym i misjologicznym nie dotknięto³⁰.

1.3. Ewangelizacja i nowa ewangelizacja w mediach, kulturze, społeczeństwie oraz języku refleksji teologicznej

Na skutek postępującej sekularyzacji i laicyzacji świat współczesny w coraz większej mierze wymaga nowej ewangelizacji³¹. Ponadto szybki, wręcz błyskawiczny rozwój technologii domaga się w pewien sposób ewangelizacji nowych, nieznanych dotąd obszarów.

Prawdę tę podkreśla publikacja ks. Jerzego Ostrowskiego, nosząca tytuł: *Ewangelizacja obowiązkiem i zadaniem*, która ukazała się w roku 2002, czyli w pierwszym numerze „Kieleckich Studiów Teologicznych”. Podejmując tego typu refleksję, autor, odwołując się do nauczania papieży: Pawła VI i Jana Pawła II, wskazuje, iż głoszenie Ewangelii wypływa z natury Kościoła, a każdy, kto do niego przynależy, powinien mieć tego świadomość. Zauważa, że celem ewangelizacji jest dotarcie z Dobrą Nowiną do konkretnego człowieka, a także budowanie Kościoła jako takiego, uświęcanie się i przybliżanie do powtórnego przyjścia Chrystusa na ziemię, czyli paruzji. Pochylając się przy tej okazji nad uwarunkowaniami ewangelizacji w kraju nad Wisłą, dostrzega

³⁰ Katecheta w środowisku, w którym posługuje, śmiało może być określany mianem animatora misyjnego, ponieważ jednym z elementów, jakie składają się na rzeczywistość katechezy szkolnej, jest wprowadzanie w misję. Katecheta winien w tym dziele naśladować św. Pawła, będącego wzorem niestrudzonego misjonarza i katechety. Przykładem takiego misyjnego zaangażowania są działania prowadzone przez katechetów w archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej. Szerzej na ten temat zob. P. Płaczek, *Katecheta – animator misyjny, na przykładzie posługi katechetów w archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej*, „Lumen Gentium. Zeszyty Misjologiczne” 175(2018)2, s. 105–120.

³¹ Nowa ewangelizacja jest tematem wielu publikacji, które mają za zadanie przybliżyć czytelnikowi, czym w swej istocie jest ów proces. Niestety niektóre opracowania dotyczące tej kwestii wydają się niejasne i nieprecyzyjne, a przez to nie mogą ukazać istoty zagadnienia. S. Dyk stwierdza, iż nowa ewangelizacja skierowana jest do osób zdechrystianizowanych bądź będących jedynie „kulturowymi chrześcijanami”, niemających żadnego innego związku z przeżywaniem wiary, lecz także i do tych znajdujących się „wewnątrz” Kościoła. Dzieje się tak, ponieważ dzieło ewangelizacji prowadzone winno być *ad extra* i *ad intra*. Musi zatem opierać się ono na realizacji metody kerygmatycznej, misyjnej strategii wspólnoty eklezjalnej, ożywienia wiary członków Kościoła, a także na uwzględnieniu prawideł inkulturacji. Szerzej na ten temat zob. tenże, *The concept of the new evangelization*, „Studia Salvatoriana Polonica” 8(2014), s. 177–191.

powszechne już dziś w Europie prawidło głoszące: „Chrystus – tak, Kościół – nie”. Wiąże się to z postępującym brakiem świadomości istoty Kościoła, a co za tym idzie – z kontestacją jego widzialnych struktur, z hierarchią włącznie. Wskazując na zachodzące w społeczeństwie zmiany wyszczególnia pluralizm i indywidualizację religii. Podkreśla również, że obszarem wymagającym błyskawicznej wręcz ewangelizacji jest ludzkie ubóstwo, przybierające rozmaite formy, często związane z popadaniem w nałogi. Autor, zadając wreszcie czytelnikowi pytanie: „Jak zatem wypełniać zadanie ewangelizacji?”, zwraca się ze swoistym apelem o weryfikację metod, jakimi posługują się duszpasterze w swojej posłudze. Mówi, iż proces, jakim jest ewangelizacja, musi składać się z kerygmatu, czyli głoszenia Jezusa, oraz katechezy obejmującej prawdy katolickiej wiary. Uważa, że bez pogłębienia wiary dokonującego się dzięki katechezie ewangelizacja jest czymś niemożliwym. Idąc dalej, w swych refleksjach wskazuje, że wiarę budzi i formuje przepowiadanie, czyli kerygmat, ukazując jego prymat w działalności ewangelizacyjnej. Rodzi to w czytelniku zdziwienie i prowadzi do swego rodzaju paradoksu, gdyż autor wydaje się przeczyć sam sobie. Przypominając, iż w polskich realiach najważniejszym miejscem działalności ewangelizacyjnej jest parafia, sugeruje, by organizować w nich fora, pomagające w zdiagnozowaniu sytuacji pastoralnej, czy happeningi. W swojej publikacji autor wydaje się jedynie ocierać o temat, którego pragnął się podjąć, ograniczając się do niejasnych stwierdzeń, co sprawia, iż czytelnik czuje się skonfundowany czy nawet wprawiony w pewne zakłopotanie³².

Ks. Stanisław Dyk, publikując na łamach „Kieleckich Studiów Teologicznych”, wiele miejsca poświęca ewangelizacji, a co za tym idzie, pochyla się także nad znaczeniem terminów, które towarzyszą temu dziełu. W publikacji *Preewangelizacja «otwarcie drzwi» dla Ewangelii* zauważa, iż termin *preewangelizacja* pojawił się w teologii w latach sześćdziesiątych w związku z falą dechrystianizacji w Europie zachodniej. Autor, wskazując na problematykę zawartą w soborowym *Dekrecie o misyjnej działalności Kościoła*, uważa, że właśnie ten dokument najlepiej oddaje istotę terminu *preewangelizacja*, mimo iż nie podaje jej wprost. Mówi on jednak o obecności Kościoła w świecie, świadectwie chrześcijańskiego życia, dialogu oraz służbie bliźnim. Ks. Dyk, dostrzegając te filary preewangelizacji, podkreśla, że zasada się ona na odmiennym od świata stylu życia, stylu, jaki przynależy życiu prawdziwie chrześcijańskiemu, zaś jej podmiotem jest każdy wierzący w Chrystusa, który swoim postępowaniem promieniuje w świecie, ukazując radość orędzia Ewangelii. Wszystko to sprawia, iż w dzieło ewangelizacji winien włączyć się każdy chrześcijanin³³.

³² Por. J. Ostrowski, *Ewangelizacja obowiązkiem i zadaniem*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 1(2002)2, s. 146–157.

³³ Por. S. Dyk, *Preewangelizacja «otwarcie drzwi» dla Ewangelii*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 2(2003), s. 102–111.

Na temat nowej ewangelizacji wypowiada się przywołany już przez nas ks. Józef Kudasiewicz, który podejmuje to zagadnienie w świetle posynodalnej adhortacji apostołskiej *Ecclesia in Europa*. Ukazując w tej kwestii nauczanie papieża Jana Pawła II i wyjaśniając przy tym, jak pojęcie nowej ewangelizacji pojmuje Ojciec Święty, dostrzega, iż Ewangelia jest ta sama, niezmienna i jedna, to głoszona jest ona w rozmaitych sytuacjach pastoralnych. Wyróżnia przy tym pierwszą ewangelizację, czyli misję *ad gentes*³⁴, wspomnianą już nową ewangelizację, zwaną również reewangelizacją bądź odnowioną ewangelizacją, która dotyczy środowisk zamieszkałych przez ludzi cechujących się wiarą martwą, sformalizowaną czy zwyczajową. Autor dostrzega jeszcze jeden, swego rodzaju trzeci obszar, do jakiego należą wspólnoty odpowiedzialne za Kościół, oparte na żywej i głębokiej wierze, gdzie umacnia się ją i pogłębia poprzez katechezę i posługę duszpasterską. Podkreśla on także, iż katecheza ta zawsze winna stawiać w swym centrum Chrystusa Pana, zatem winna być chrystocentryczna. Prezentując biblijny paradygmat nowej ewangelizacji, ks. Kudasiewicz idzie za pouczeniem papieża Polaka i wzywa, by włączyć się w to niesamowicie ważne dla całego Kościoła dzieło³⁵.

Wraz z postępem nauki i rozwojem myśli technicznej człowieka dzieło ewangelizacji wkracza w nowe, nieznanne dotąd obszary. Niewątpliwie należą do nich media, których istotną rolę we współczesnym świecie dostrzegł już Sobór Watykański II. W *Dekrecie o środkach społecznego przekazywania myśli* zauważył, iż Kościół przynaglany jest koniecznością głoszenia Ewangelii, wykorzystując do tego zbawiennego celu także środki społecznego przekazu³⁶. Stanowisko to potwierdził papież Paweł VI, wskazując, iż:

Środki te, wprzęgnięte w służbę Ewangelii, niezmiernie poszerzają zakres słuchania Słowa Bożego i zanoszą orędzie zbawienia do milionów ludzi. Kościół byłby winny przed swoim Panem, gdyby nie używał tych potężnych pomocy, które ludzki umysł coraz bardziej usprawnia i doskonali. Za ich pośrednictwem głosi orędzie, jakie mu zostało powierzone, „na dachach”; w nich znajduje nowe i skuteczne formy świętego oddziaływania, współczesną amboneę; poprzez nie może przemawiać do rzesz³⁷.

³⁴ Rozróżnienie na misję *ad gentes* i nową ewangelizację jest przedmiotem refleksji abp. G. Rysia, który podczas sesji misjologicznej Papieskiej Unii Misyjnej na Jasnej Górze 1 grudnia 2012 r. wygłosił referat poruszający tę tematykę. Szerzej na ten temat zob. tenże, *Nowa ewangelizacja a misje ad gentes*, „Lumen Gentium. Zeszyty Misjologiczne” 165(2013)2, s. 140–148.

³⁵ Por. J. Kudasiewicz, *Nowa ewangelizacja według Ecclesia in Europa*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 3(2004), s. 207–218.

³⁶ Por. Sobór Watykański II, *Dekret o środkach społecznego przekazu*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002², 3.

³⁷ EN, s. 45. Zob. M. Šimunović, *Od Evangelii nuntiandi do Evangelii gaudium – nowa ewangelizacja*, „Lumen Gentium. Zeszyty Misjologiczne” 1–2(2015)168–169, s. 51–72.

Warto przy tej okazji podkreślić, że pontyfikat Jana Pawła II to czas powstania Internetu, o którym papież w roku 2002 napisał, iż może on stworzyć doskonałe wręcz warunki do prowadzenia ewangelizacji oraz wspierać osobą nią już objętą³⁸.

W ten kontekst wpisuje się publikacja ks. Marka Dziewieckiego, który na łamach „Kieleckich Studiów Teologicznych” opublikował tekst: *Ponowoczesność, media i ewangelizacja*. Wskazując, iż podstawową misją Kościoła jest głoszenie Dobrej Nowiny, dostrzega potrzebę dostosowania języka oraz doboru argumentów w przekazie Ewangelii, ponieważ żyjący w postmodernistycznym świecie odbiorca może nie zrozumieć przesłania Bożego orędzia bądź je zniekształcić. Autor wskazuje, iż dla świata żyjącego w ponowoczesności Dobra Nowina może stanowić zbędny ciężar, jakim są choćby normy moralne. Prezentując sylwetkę ponowoczesnego odbiorcy zbawczego orędzia, ks. Dziewiecki zauważa, iż człowiek coraz częściej po prostu zwalnia się z racjonalnego sposobu myślenia i pojmowania rzeczywistości. Ponadto cechuje go hedonistyczne podejście do życia oraz tendencja do skrajnego indywidualizmu i liberalizmu. Żyjąc w społeczeństwie zsekularyzowanym, człowiek ten odznacza się również postawą przenikniętą relatywizmem i nihilizmem, co prowadzi do zawężenia czy zniekształcenia dążeń bądź celów, a to z kolei do indyferentyzmu religijnego. Co ważne, ks. Dziewiecki ukazuje adresata słowa Bożego jako element społeczeństwa informatycznego, które swym manifestem czyni poszukiwanie własnej samorealizacji. Autor słusznie zauważa, iż w społeczeństwie takim obserwuje się ideologizację i absolutyzację wolności słowa, co w pewien sposób prowadzi do uczynienia ze środków społecznego przekazu narzędzia walki o władzę. Poza tym środki społecznego przekazu wywierają za pośrednictwem reklam wpływ na wszystkie dziedziny ludzkiej egzystencji. Autor publikacji uwypukla sprawę dysproporcji między bogactwem środków komunikacyjnych a prymitywizmem przekazu treści. Wskazuje przy tym, że wiąże się to ze sposobem komunikowania się nie za pomocą słów, lecz obrazów, co rodzi wiele rozmaitych trudności. Ks. Marek Dziewiecki zauważa, że przedstawione dotąd kwestie bardzo mocno modyfikują sposób funkcjonowania człowieka, co wpływa z kolei na podejmowane decyzje i dokonywane wybory. Dokonując analizy postnowoczesnej rzeczywistości w bardzo szczegółowy i głęboki sposób, autor podkreśla, iż człowiek żyjący w dobie egoizmu, indywidualizmu, swego rodzaju aksjologicznej pustki potrzebuje Ewangelii, którą trzeba mu przekazać za pomocą zrozumiałego dla niego języka. Według ks. Dziewieckiego ewangelizacja i komunikacja są ze sobą powiązane w trzech wymiarach. Chodzi o ewangelizację za pośrednictwem wszystkich dostępnych narzędzi komunikacji, dalej o ewangelizację komunikacji, czyli

---

³⁸ Por. Jan Paweł II, *Orędzie Ojca Świętego na XXXVI Dzień Środków Społecznego Przekazu*, „L'Osservatore Romano wydanie Polskie” 4(242)/2002, s. 3.

nadanie technologiom treści zgodnych ze stylem życia i komunikowania samego Chrystusa, aż wreszcie o ewangelizację w ramach komunikacji, która to oznacza pogłębioną formację ludzi będących specjalistami w dziedzinie komunikacji pastoralnej. Podsumowując, autor stawia przed głoszącym Dobrą Nowinę za pośrednictwem mediów swego rodzaju zadanie, które domaga się wcielenia w życie przykazania miłości Boga i bliźniego, zwłaszcza wtedy, gdy bliźni jest w jawnej opozycji do ewangelicznych treści³⁹.

Kwestia ewangelizacji jest przedmiotem teologicznej refleksji także ks. Romana Kuligowskiego, który w artykule zatytułowanym *Ewangelizacja kultury* zauważa zmiany zachodzące w religijności współczesnych ludzi. Rozpoczynając swe rozważania od przywołania słów encykliki *Ecclesia in Europa*, motywuje czytelnika do próby udzielenia odpowiedzi na pytanie o przyczynę tychże zmian. Odwołując się do trzech modeli religijności opracowanych przez P. L. Bergera, a następnie, nawiązując po raz kolejny do encykliki Jana Pawła II, przechodzi do rozróżnienia między ewangelizacją kultury a inkulturacją. Ks. Kuligowski stwierdza, iż w pierwotnym sensie ewangelizacja dotyczyła misji Kościoła w odniesieniu do ludów pogańskich, zaś dzisiaj coraz częściej termin ten pojawia się w odniesieniu do wspólnot, które utraciły żywotność katolickiej wiary, która przecież leży u postaw europejskiej kultury. Nie dziwi więc autora fakt, iż papież wzywa do nowej ewangelizacji Europy. Dokonywać się ona może także dzięki inkulturacji, która nie jest czymś zbędnym czy przeciwnym, lecz w odniesieniu do ewangelizacji ma charakter komplementarny. Ukazując, za Janem Pawłem II, że ewangelia w niesamowity sposób podkreśla godność osoby ludzkiej, ks. Kuligowski zauważa, iż Kościół, podejmując się ewangelizacji, pomaga człowiekowi stać się bardziej człowiekiem. Nawiązując choćby do św. Tomasza z Akwinu, autor wyjaśnia, że człowiek postępuje w sposób właściwy, gdy kieruje się wpisaniem w ludzką naturę prawem moralnym. Mówi przy tym, iż kultura niesie ze sobą wymiar moralny, co wyraża się m.in. w przestrzeganiu pewnych norm zachowań. Idąc dalej w swoich rozważaniach, dostrzega, jak wielkie zadanie stoi przed współczesnymi chrześcijanami, którzy muszą w dzisiejszym świecie zdać sobie sprawę, że są podmiotem generującym kulturę. W środowisku, gdzie panuje poszanowanie dla innych poglądów, należy uznać pełną podmiotowość każdej osoby ludzkiej. Wiąże się z tym zatem kwestia wolności sumienia, którą podejmuje autor, wyszczególniając przy tym, co na ten temat mówią dokumenty Soboru Watykańskiego II. Dokonując swego rodzaju podsumowania, ks. Kuligowski wskazuje, iż wolność sumienia leży

³⁹ Zob. M. Dziewiecki, *Ponowoczesność, media i ewangelizacja*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 3(2004), s. 23–47; szerzej na temat ewangelizacji za pośrednictwem mediów i dostosowania języka głoszenia Dobrej Nowiny zob. B. Łysik, *Ewangelizacja a nowe środki przekazu*, „Lumen Gentium. Zeszyty Misjologiczne” 2(2013)165, s. 131–139; zob. S. Wiśniewski, *Skuteczność głoszenia słowa Bożego zawartego w kerygmacie*, „Lumen Gentium. Zeszyty Misjologiczne” 1(2014)166, s. 76–93.

u fundamentów tworzenia prawdziwych przekonań religijnych, zaś sumienie prawdziwie jest wolne wtedy, gdy kieruje człowieka w stronę prawdy i dobra. Ewangelizacja kultury staje się zatem wielkim wyzwaniem dla współczesnych ludzi, którzy podejmą się tego zadania tylko wtedy, gdy w wolności swego sumienia zechcą na nowo odkryć prawdę o zbawieniu w Chrystusie⁴⁰.

Ważną rolę w kształtowaniu kultury bez wątpienia odgrywają media, które w XXI w. wydają się być wszechobecne. Ich wpływ na życie ludzi jest niesłychanie wielki, co pokazuje choćby powszechność mediów społecznościowych, stanowiących dla niektórych wręcz instrument w formowaniu sumienia ludzkiego. Fenomen ten jest niejako przedmiotem badań przywoływanego już niejednokrotnie ks. Jarosława Czerkawskiego, który w anglojęzycznym artykule *Transmission of Faith and Reality of Modern Media* ukazuje, czym jest katecheza jako taka, a także w jaki sposób postępująca dechrystianizacja oddziałuje na współczesnego człowieka. Wykazując, jak ważna dla przekazu wiary jest katecheza, autor odwołuje się do takich dokumentów jak *Directorium Catechetisticum Generale*, adhortacji apostołskiej Jana Pawła II *Catechesi tradendae*, *Katechizmu Kościoła Katolickiego* czy *Dyrektorium Ogólnego o Katechizacji*. Prezentując zjawisko upowszechniania się dostępu do Internetu oraz rozwoju mediów społecznościowych, ks. Czerkawski wykazuje, iż stać się one mogą narzędziem służącym do moralnej i społecznej kontroli. Widzi również, że fenomen ten może być zastosowany jako platforma dla działań o charakterze ewangelizacyjnym i katechetycznym⁴¹, zaś odwołując się do wypowiedzi Jana Pawła II, który jako pierwszy dostrzegł ewangelizacyjny potencjał Internetu, zauważa, iż Kościół w swoim nauczaniu nie może pominąć korzystania z tego właśnie narzędzia współczesnej techniki. Na naszą uwagę zasługuje wartość, jaką posiada wspólnota, gdyż to w niej dokonuje się przekaz wiary, a także proces rozwoju człowieczeństwa, co podkreślać muszą współczesne media, będące nośnikiem Dobrej Nowiny⁴².

W tym punkcie należy przywołać również stanowisko ks. Janusza Ihnatowicza, który w swoim artykule porusza zagadnienie języka jako narzędzia ewangelizacji. Poddając analizie język teologiczny ks. Andrzeja Zuberbiera⁴³,

---

⁴⁰ Por. R. Kuligowski, *Ewangelizacja kultury*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 3(2004), s. 219–228.

⁴¹ Zob. I. Celary, *Znaczenie środków społecznego przekazu na tle duszpasterskich zadań i potrzeb Kościoła*, „Studia Elbląskie” 3(2003)5, s. 269–282.

⁴² Por. J. Czerkawski, *Transmission of Faith and Reality of Modern Media*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 16(2017), s. 107–124.

⁴³ Andrzej Zuberbier, kapłan diecezji kieleckiej, urodzony 16 kwietnia 1922 r. w Warszawie, zmarł 27 czerwca 2000 r. w Piotrkowicach niedaleko Chmielnika. W 1949 r. uzyskał magisterium z teologii, a następnie w 1951 r. – doktorat. Od 1968 r. wykładał na ATK w Warszawie, gdzie na podstawie rozprawy *Relacja natura-nadprzyrodzoność w świetle badań teologii współczesnej* uzyskał habilitację w roku 1971. W latach 1972–1992 kierownik katedry teologii dogmatycznej, a w latach 1976–

autor zauważa, iż jedynie język pozwalający dotrzeć do umysłów szerokiego grona osób umożliwi teologii wypełnić swe zadanie. Autor wskazuje, że dla ks. Zuberbiera teologia stoi w służbie wypełnieniu zbawczego dzieła samego Chrystusa Pana, a zatem służy ona zbawieniu świata⁴⁴. Dlatego też w swej istocie jest ona dialogiem, który zawiązuje się między Bożym Objawieniem a człowiekiem wierzącym ze wszystkim, co go stanowi. W taki sposób ją definiując, ks. Zuberbier dochodzi do wniosku, że rozwija się ona między dwoma biegunami, z których jednym jest właśnie objawienie, natomiast drugim świat współczesny. Ks. Ihnatowicz podkreśla, iż dla ks. Zuberbiera wszystkie sprawy człowieka, słowo Boże i jego interpretacja są osadzone w konkretnej kulturze. Ich zrozumienie nie może dokonywać się z pominięciem kultury, która stworzyła te czy inne teksty. Autor publikacji bardzo słusznie dostrzega to, co było niezwykle ważne sposobie uprawiania teologii, jaki cechował ks. Zuberbiera. Mianowicie teologia nie może być sprowadzana jedynie do interpretacji Biblii i Tradycji bądź uznawana tylko jako interpretacja treści wiary, gdyż doprowadziłoby to do jej zubożenia. W tym właśnie momencie swojej refleksji ks. Ihnatowicz zauważa ewangelizacyjny potencjał języka teologicznego stosowanego przez ks. Zuberbiera. Zwraca on uwagę na to, iż słowo Boże w pewien sposób zyskuje interpretację także w wydarzeniach czy zjawiskach uważanych dotychczas za świeckie, lecz w obecnych czasach otrzymały nazwę „znaków czasu”. Skłania to zatem ks. Zuberbiera do stwierdzenia, iż nowe sytuacje, tak ludzkie, jak historyczne, nie tylko pomagają na nowo zrozumieć Boże Objawienie, lecz same stają się niejako jego nośnikami. Ponadto ks. Ihnatowicz widzi, jak ważne dla ks. Zuberbiera jest spojrzenie na odkrycia współczesnej filozofii, bez których nie sposób jest pojąć człowieka dzisiejszych czasów. Dlatego też ów język teologiczny, praktykowany przez ks. Zuberbiera ma charakter techniczny i postuluje zatem, by teologia była swego rodzaju dialogiem Pisma Świętego z filozofią współczesną. Autor publikacji dotyczącej języka teologicznego ks. Zuberbiera podkreśla również, iż terminy filozoficzne, które na skutek refleksji teologicznej i aprobaty Magisterium Kościoła przeniknęły do języka teologii, nie posiadają tak wielkiej wartości jak język Pisma Świętego, który jako natchniony wskazuje Bożą rzeczywistość. Przechodząc do podsumowania, ks. Ihnatowicz ukazuje ks. Zuberbiera jako uczonego, pragnącego wydobyć

1980 katedry homiletyki. Od 1985 r. profesor zwyczajny, redaktor naczelny „Studia Theologica Varsaviensia” w latach 1979–1992. Ks. Zuberbier w swoich badaniach naukowych podejmował zagadnienia współczesnej teologii katolickiej, badał relacje między religią a życiem i kulturą. Wdrażał w życie nauki Soboru Watykańskiego II. Por. Z. Krzyszowski, *Zuberbier Andrzej*, w: *Encyklopedia Katolicka. T. 20: Vac – Żywy Różaniec*, red. E. Gigilewicz. Lublin: TN KUL 2014, kol. 1490–1491.

⁴⁴ Cyt. za J. Ihnatowicz, *Język techniczny jako narzędzie ewangelizacji. O języku teologicznym ks. Andrzeja Zuberbiera*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 5(2006), s. 340.

teologię ze starych schematów i przez otwarcie jej na dorobek współczesnej filozofii uczynić ją zrozumiałą dla człowieka naszych czasów, co nadać jej winno jeszcze większego ewangelicznego pędu⁴⁵.

Poddając analizie teologiczny aspekt misji i ewangelizacji, ukazany zarówno w ujęciu tekstów biblijnych, jak i refleksji teologicznej w rozmaitych jej dyscyplinach czy nawet obszarach życia codziennego, dostrzegamy, że kwestia misyjna i ewangelizacyjna przenika różne wymiary nauki Kościoła. Nie jest to sprawa jednostkowa, spychana na margines, lecz stanowi o żywotności kościelnej wspólnoty i gorliwej wierze Chrystusowych wyznawców.

2. Spojrzenie na misyjność przez pryzmat problemów teologicznych i fenomenów religijnych Dalekiego Wschodu

Po ukazaniu, w jaki sposób na łamach „Kieleckich Studiów Teologicznych” podejmowano refleksję teologiczną w nawiązaniu do kwestii misyjnej bądź ewangelizacyjnej, warto nieco miejsca poświęcić zjawiskom, z jakimi w środowisku misyjnym spotyka się teolog-misjonarz. Chodzi tu nade wszystko o przedstawienie innych odcieni teologii niż ta znana w Europie.

2.1. Koreańska teologia *minjung*

Czasopismo naukowe „Kieleckie Studia Teologiczne” w czasie swojej dwudziestoletniej już działalności podejmuje refleksję teologiczną nie tylko nad kwestiami bliskimi środowisku partykularnemu bądź narodowemu. Świetnym tego przykładem jest choćby artykuł dotyczący teologii *minjung*, autorstwa Piotra Kopca.

Opublikowany artykuł ukazał się na łamach omawianego przez nas czasopisma w numerze z 2018 r. Autor ukazuje w nim kondycję chrześcijaństwa na półwyspie koreańskim, a także wskazuje, jak ważne miejsce w życiu miejscowych chrześcijan zajmuje teologia *minjung*. Oznacza ona nurt teologicznej refleksji dotyczący ludzi zmarginalizowanych, wykluczonych społecznie czy zdominowanych kulturowo, co sprawia, iż na pierwszy rzut oka jawi się on jako tożsamy z teologią wyzwolenia, której ojcem możemy nazwać Gustavo Gutiérreza. Kopiec, prezentując problem teologii *minjung* w perspektywie refleksji kilku teologów, zauważa, iż nie jest ona prądem jednorodnym. Co więcej, w swojej publikacji wykazuje, że aby uchwycić istotę tego wyrosłego na gruncie filozofii konfucjańskiej prądu, należy odnieść się do schematu utworzonego przez pojęcia *han* i *dan*. Pierwsze z nich autor ukazuje jako „nie-

⁴⁵ Por. J. Ichnatowicz, *Język techniczny jako narzędzie ewangelizacji*, s. 339–350.

nawiść”, która zestawiona z *dan* staje się czymś twórczym. Odnosząc się do perspektywy antropologiczno-soteriologicznej, ukazują Kościół jako ten, który ma przewyciężyć *han* i dać pocieszenie pokrzywdzonym, uciemionym, czyli tym, którzy określają siebie jako *minjung*. Prowadzi to z kolei, jak podkreśla autor, do głębokiej redukcji teologii i rodzi pytanie o to, czy rzeczywiście jest ona jeszcze chrześcijańska. Redukcjonizm wypływający z tego prądu polega na odrzuceniu ofiarniczego charakteru śmierci Chrystusa na krzyżu, zaś samo pojęcie wyzwolenia czy zbawienia ujmuje się tylko w ramach społeczno-politycznych. Kopiec podkreśla, że pogląd ten spycha na drugi plan duchowy i osobisty charakter grzechu, nadając pierwszeństwo jego prerogatywom społecznym i zewnętrznym. Dodatkowo dla teologii *minjung* śmierć Pana jawi się jako swego rodzaju porażka systemu politycznego, a w konsekwencji postać Jezusa zostaje odarta z bóstwa, co czyni ją zupełnie różną od teologii chrześcijańskiej. Autor dodaje, iż wspomniane wyżej poglądy cechują nade wszystko podejście liberalne. To bardziej umiarkowane nie neguje boskości Jezusa Chrystusa, lecz mimo to stanowi problem dla działań na płaszczyźnie ekumenicznej, będąc obiektem wielu kontrowersji⁴⁶.

Przykład artykułu Kopca dotyczący teologii *minjung* pokazuje, iż na łamach „Kieleckich Studiów Teologicznych” znaleźć możemy nie tylko publikacje na tematy popularne w naszym kręgu kulturowym. Przywołany artykuł, prezentując fenomen teologicznej refleksji na półwyspie koreańskim, stanowi niezwykle ważny misyjny akcent, ponieważ dla wielu z nas to pierwsze zetknięcie się z tego typu modelem uprawiania teologii. Uzmysławia nam także, z jakimi problemami borykać się muszą misjonarze pracujący w tamtejszej kulturze.

2.2. Hinduistyczne Indie

Zjawisko koreańskiej teologii *minjung* nie jest jedynym dalekowschodnim akcentem, który możemy spotkać, śledząc publikacje ukazujące się w analizowanym przez nas kieleckim periodyku. Obok przedstawionej wyżej refleksji naszą uwagę przykuwają również aspekty dotyczące hinduizmu, które w swoim artykule omawia abp Henryk M. Jagodziński⁴⁷.

Pochylając się nad niektórymi zagadnieniami dotyczącymi małżeństwa i rodziny w tradycyjnej religii Indii, jaką jest hinduizm, autor wskazuje, jak ważnymi elementami życia są one dla mieszkańców tamtego obszaru. Abp Jagodziński zauważa, iż małżeństwo w religii hinduistycznej jest wydarzeniem

⁴⁶ Por. P. Kopiec, *Teologia minjung jako problem nie tylko ekumeniczny*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 17(2018), s. 117–131.

⁴⁷ Arcybiskup H. Jagodziński jest autorem wielu publikacji, z których kilka porusza tematykę misyjną. Są to: *Historie indyjskie, Opowieści z Indii i Nepalu, Niezwykły świat Indii, Nepalu i Mjanmy, Na peryferiach Europy oraz Rajski kraj Ghana*.

niezwykle ważnym, gdyż, jak mówią święte księgi tejże religii, zawierane było ono nie tylko przez ludzi, lecz również przez bóstwa. Wyjaśnia on przy tym, że dla wyznawcy hinduizmu małżeństwo stanowi religijny obowiązek, zaś niewywiązanie się z niego ściąga na takiego człowieka pogardę. Jest ono wezwaniem skierowanym do mężczyzny, aby stał się odpowiedzialny za żonę i wprowadził ją do swojej rodziny. Warte podkreślenia jest, iż małżeństwo w tejże religii jest instytucją religijną, powstałą z woli bóstw i z racji zachowania obrzędów. Posiada ponadto charakter nierozzerwalny. Autor zauważa, że ślub w hinduizmie może przybierać różne formy i wymienia ich przy tym aż osiem. Dalej wyjaśnia, iż niektóre źródła wyróżniają formy zaaprobowane, czyli akceptowalne, oraz niezaaprobowane. Wśród tych pierwszych mamy do czynienia z małżeństwami zawieranymi z racji przynależności do kasty braminów bądź w związku ze złożeniem pewnej ofiary czy obietnicy. Jest tu także ukazana forma małżeństwa akcentująca wspólne zadania i obowiązki religijne oraz społeczne. Kiedy zaś chodzi o formy nieakceptowalne, to koncentrują się one na środkach, jakich użyto, by doszło do małżeństwa (łapówka, porwanie, odurzenie kobiety za pomocą środków psychoaktywnych czy rozpoczęcie wspólnego życia przed ceremonią ślubną). Abp Jagodziński dostrzega w tymże małżeństwie wymiar społeczny, który łączy się ze zrodzeniem potomstwa, nade wszystko płci męskiej. Stanowi ono swego rodzaju system, a przez samych hinduistów traktowane jest jako instrument umocnienia społeczno-religijnej struktury istniejącej od wieków. Prawdopodobnie dlatego też bardzo duży nacisk kładą na samą ceremonię ślubną, która nie jest jednym dającym się opisać rytuałem, jednak można wskazać kilka elementów wspólnych dla prawie wszystkich małżeństw hinduistycznych. Wśród nich należy wyróżnić: przygotowanie panny młodej do ślubu, przybycie pana młodego na miejsce zaślubin, przekazanie panny młodej przez ojca jej przysłemu mężowi oraz rytuał religijny, który sprawowany jest przez kapłana bramina. Rytuał ów składa się z wielu skomplikowanych obrzędów czasem powtarzanych kilka razy połączonych z recytacją rozmaitych mantr, co skrzętnie wyjaśnia autor publikacji. Przedstawivszy przebieg ceremonii zaślubin, tłumaczy, iż po jej zakończeniu małżonka przenosi się do domu męża, staje się częścią jego rodziny. Podkreśla przy tym, że pochodzenie w rodzinie hinduistycznej liczy się jedynie w linii męskiej, zaś córka jest niejako gościem w domu. Ponadto, jak zauważa abp Jagodziński, małżeństwo wiązało się z posagiem, który z biegiem czasu nabrał wręcz religijnego charakteru. Pojawiające się problemy natury ekonomicznej wiążące się właśnie z posagiem popychały rodziców nawet do dzieciobójstwa. W tym miejscu publikacji autor podkreśla, że dzieci w tejże religii otacza się wielką troską, co wyraża się choćby przez dużo dłuższy niż na zachodzie okres karmienia piersią. Matka, która karmi dziecko, odbiera taką cześć jak krowa, która przez wieki była symbolem hinduizmu. Kobieta zyskuje w oczach rodziny i całej społeczności dopiero wtedy, kiedy urodzi

syna, gdyż dotąd była jakby nie do końca uznawana za część rodziny męża. Warto za abp. Jagodzińskim podkreślić, że kwestia ta rzutowała na całe życie kobiety, co bardzo dobrze obrazuje wydarzenie śmierci męża. Jeśli mąż umiera, a jego żona urodziła mu syna, mimo śmierci męża jest ona szanowaną panią domu, lecz kiedy nie powiła męskiego potomka, traci ona wszelkie znaczenie, gdyż w małżeństwie hinduistycznym żona jest absolutnie poddana mężowi. Ciało zmarłego męża poddawane jest kremacji na ułożonym z drewna stosie. Żona, jeśli taka jest jej wola, może zjednoczyć się ze swoim mężem, płonąc razem z nim, a to świadectwo jej wiary sprawi, iż w przyszłym wcieleniu złączy się z nim i będzie wiecznie czczona przez swoją rodzinę i cały ród. Autor podkreśla, że praktyka samospalenia wdowy została zakazana przez Brytyjczyków w roku 1829, lecz ostatni przypadek odnotowano w 1989 r. W ostatnim punkcie swojego tekstu abp Jagodziński dokonuje swego rodzaju porównania między małżeństwem hinduistycznym a katolickim. Wskazuje przy tym nie tylko różnice wynikające z racji wyznawanej religii, obrzędów, jakie składają się na ceremonię zaślubin, koncepcję czasu i wędrówkę dusz, lecz widzi również pewne podobieństwa. Wymienia wśród nich sakralny charakter małżeństwa oraz jego cel, jakim jest uświęcenie małżonków i dobro potomstwa (w hinduizmie zrodzenie zwłaszcza męskiego potomka), a także nierozzerwalny charakter tego związku mężczyzny i kobiety. Tak silnie religijne podejście do małżeństwa w hinduizmie sprawia, iż Indie posiadają niezwykle niski wskaźnik rozwodów, czego niestety nie możemy powiedzieć o krajach Europy, zwłaszcza zachodniej⁴⁸.

Analiza pewnych aspektów dotyczących małżeństwa i rodziny w religii hinduistycznej dokonana przez abp. Jagodzińskiego pokazuje, jak bogata jest to rzeczywistość. Dodajmy, iż publikacja ta śmiało stanowić może swego rodzaju instrukcję dla podróżujących, a nade wszystko dla misjonarzy, którzy posłani przez Kościół na wzór św. Franciszka Ksawerego będą głosić Ewangelię w tamtym rejonie świata. Należy podkreślić, iż tego rodzaju publikacje jak omówiona przed momentem oraz dotycząca teologii *minjung* stanowią bardzo cenną próbkę zjawisk, z jakimi zmagać się muszą na co dzień katolicycy misjonarze tychże obszarów.

3. Polscy świadkowie misyjności Kościoła na świecie i w kraju

Po przedstawieniu zagadnień dotyczących ewangelizacji w rozmaitych obszarach ludzkiego życia i omówieniu przykładów fenomenów religijnych z innych kręgów kulturowych w tym momencie zajmiemy się analizą sylwetek

⁴⁸ Por. H. M. Jagodziński, *Niektóre zagadnienia dotyczące rodziny i małżeństwa w hinduizmie*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 15(2016), s. 7–24.

postaci, które w swojej postudze wskazywały na wagę działalności misyjnej w odniesieniu do kościoła zarówno partykularnego, jak i powszechnego. Taką postawą ukazywali prawdę, którą w *Dekrecie o misyjnej działalności Kościoła* zaakcentował również Sobór Watykański II.

3.1. Arcybiskup Władysław Zaleski – apostoł Indii

Jedną z postaci, która w kontekście misyjnym bądź ewangelizacyjnym pojawia się na kartach „Kieleckich Studiów Teologicznych” jest arcybiskup Władysław Michał Zaleski, który przez autora publikacji – abp. Henryka Jagodzińskiego – określany jest misjonarzem Indii Wschodnich.

Kapłan przedstawiony w artykule abp. Jagodzińskiego przyszedł na świat w 1852 r. na Litwie w rodzinie polskiej, przepojonej duchem patriotyzmu i wiary katolickiej. Wstąpił do Warszawskiego Seminarium Duchownego, a następnie wyjechał do Rzymu, by podjąć dalsze studia, gdzie spotkał kard. Mieczysława Halkę Ledóchowskiego oraz kard. Włodzimierza Czackiego. Ukończywszy Papieską Akademię Dyplomatyczną, wyruszył w 1885 r. do Hiszpanii, zaś pięć lat później jako nadzwyczajny delegat Stolicy Apostolskiej ks. prałat Zaleski odwiedził Indie. Zostaje tam na nowo posłany w roku 1892, lecz już jako arcybiskup tytularny Teb w Achai i delegat apostolski Indii Wschodnich. Za swoją rezydencję obrał Kandy na dzisiejszej Sri Lance, gdzie wybudował Seminarium Generalne, przygotowujące do stanu kapłańskiego miejscowe powołania. W jego posługę wpisują się jeszcze inne bardzo ważne, podjęte przez niego zadania, jak choćby zaktualizowanie konkordatu z Portugalią, która nadal rościła sobie prawa do interwencji na terytoriach indyjskich w zamian za materialną pomoc dla miejscowych wspólnot eklezjalnych. Jak przystało na zatroskanego pasterza, zwoływał synody prowincjalne, które miały za cel wskazywanie pojawiających się problemów czy trudności oraz wykazanie możliwych rozwiązań skutkujących dalszym rozwojem i umacnianiem Kościoła na terytorium Indii. Ponadto abp Zaleski bardzo mocno angażował się w tworzenie i umacnianie struktur kościelnych, czyniąc to poprzez tworzenie niższych seminariów, powoływanie do istnienia diecezji i wikariatów apostolskich oraz odbywanie wielu podróży. Nie bez przyczyny abp Jagodziński w swojej publikacji poświęca punkt, w którym ukazuje abp. Zaleskiego jako zatroskanego o misję. Autor bowiem prezentuje go jako człowieka otwartego na potrzeby misjonarzy i propagatora literatury o tematyce misyjnej. Abp Zaleski doskonale wiedział, iż praca misyjna bardzo często jest mozolna oraz wymaga wielkiego ekonomicznego wsparcia. Po swoim przybyciu do Indii sam stanął w szeregu misjonarzy, a gromadząc wokół siebie grupę kilkudziesięciu osób, uczył ich zasad katolickiej wiary, udzielał chrztu świętego, pisał listy do misjonarzy, udzielając cennych rad i przypominając im również

o potrzebie troski o zdrowie. Po prawie 30 latach powrócił do Rzymu. Swoimi zainteresowaniami przypominał on człowieka renesansu, gdyż interesował się botaniką, sztuką, etnologią, zostawił po sobie wiele książek. Umarł w Wiecznym Mieście 5 października 1925 r., pochowany został w kaplicy Kongregacji Rozkrzewiania Wiary. Zgodnie z jego wolą jego szczątki przeniesiono do Indii, gdzie spoczywa do dziś⁴⁹.

Publikacja abp. Jagodzińskiego jest jedyną traktującą o polskim duchownym posługującym w takim charakterze, która pojawiła się w „Kieleckich Studiach Teologicznych” od początku istnienia czasopisma⁵⁰. Patrząc na sylwetkę przedstawioną przez autora, bez trudu możemy dostrzec, jak wielkie są misyjne horyzonty i jak bardzo potrafił je pojąć abp Zaleski. Nie jest to jednak ostatni Polak o misyjnej świadomości, którego sylwetkę opisują teksty znajdujące się w omawianym przez nas periodyku.

3.2. Ks. Józef Pawłowski – propagator misji w diecezji kieleckiej

Na działalność misyjną Kościoła składają się nie tylko pracujący na biblijnych „krańcach świata” misjonarze, lecz i ci, którzy są zaangażowani we współpracę czy animację misyjną, a także otaczający je swoją pobożną modlitwą. Pragnąc zaprezentować, w jaki sposób na przestrzeni swej działalności analizowane czasopismo ukazywało aspekt misji i ewangelizacji, należy wyróżnić publikacje mówiące o ks. Józefie Pawłowskim, który mimo iż nie wyjechał na misje, był kapłanem o misyjnej świadomości.

Sylwetkę i osiągnięcia tejże osoby przybliżyła w swej publikacji ks. (późniejszy biskup) Andrzej Kaleta, który zauważa, iż okres studiów ks. Pawłowskiego to czas rozkwitu misjologii katolickiej, co niewątpliwie miało duży wpływ na zainteresowanie ks. Józefa misyjną działalnością Kościoła. Za autorem publikacji należy zauważyć, że czas dwudziestolecia międzywojennego to również moment, w którym powstają liczne towarzystwa i fundacje wspierające misje oraz oczywiście Papieskie Dzieła Misyjne, które stają się szczególnym narzędziem troski o misje samego Ojca Świętego. Podczas swego pobytu w Innsbrucku ks. Pawłowski zaznajomił się szczegółowo ze wszystkimi czterema dziełami będącymi do szczególnej dyspozycji papieża. Chodzi tu oczywiście o Dzieło

⁴⁹ Por. H. M. Jagodziński, *Arcybiskup Zaleski – misjonarz Indii Wschodnich*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 16(2017), s. 165–177.

⁵⁰ Warto nadmienić, iż tego typu opracowania stanowią obszar żywych zainteresowań czasopism, które zogniskowane są na tematyce misji i ewangelizacji. Szerzej na ten temat zob. J. Różański, *Praca polskich misjonek i misjonarzy w Zambii*, „Lumen Gentium. Zeszyty Misjologiczne” 2(2018)175, s. 5–20; zob. także: B. Dąbrowski, *Historia misji franciszkanów konwentalnych w Ugandzie*, „Lumen Gentium. Zeszyty Misjologiczne” 2(2011)161, s. 151–169.

Rozkrzewiania Wiary, Dzieło św. Piotra Apostoła, Dzieło Dzieciństwa Misyjnego oraz Unię Misyjną Kleru⁵¹. W omawianej publikacji należy dostrzec, iż ks. Kaleta przybliży czytelnikowi cele i zadania poszczególnych dzieł, ukazując przy tym, w jaki sposób rozpoczęła się współpraca ks. Józefa z Unią Misyjną Kleru. Ks. Pawłowski nawiązuje bowiem współpracę z ks. Szymborem, kapłanem krakowskim, będącym dyrektorem Dzieła Dzieciństwa Misyjnego, a następnie w 1921 r. w „Przeglądzie Diecezjalnym” publikuje artykuł o tytule *Związek Misyjny Kleru*⁵². Fakt ten spotkał się z dużym zainteresowaniem, na skutek czego ówczesny biskup kielecki erygował w diecezji Związek Misyjny Kleru i powierzył ks. Pawłowskiemu funkcję dyrektora diecezjalnego tegoż Związku. Ks. Kaleta wyjaśnia, iż kolejną misyjną inicjatywą ks. Pawłowskiego była organizacja diecezjalnych struktur Polskiego Towarzystwa Misyjnego, które działając przy Episkopacie Polski, postawiło za swój cel wspieranie działań ewangelizacyjnych na Wschodzie, głównie w Rosji. Ponadto bp Kaleta przypomina, że w czasach ks. Pawłowskiego w diecezji kieleckiej bardzo dobrze funkcjonowała Sodaliczka św. Piotra Klawera założona przez bł. Marię Teresę Ledóchowską, a do praktyki duszpasterskiej żywo weszła Niedziela Misyjna. Ten rozkwit działań o charakterze misyjnym sprawił, iż ówczesny biskup kielecki Augustyn Łosiński, idąc za zaleceniami Synodu Diecezjalnego z 1927 r., powołał do istnienia Diecezjalną Komisję Misyjną, której celem było koordynowanie wszelkich działań misyjnych w diecezji. Na jej czele, jak zauważa bp Kaleta, stanął właśnie ks. Pawłowski. Dodać należy również, że ks. Józef został wówczas opiekunem istniejącego kilka lat Koła Misyjnego Kleryków, które działało w Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach, przejmując te obowiązki po ks. Janie Białeckim⁵³. Praca, jaką na rzecz misji w diecezji kieleckiej wykonywał ks. Pawłowski, została zauważona, a w 1936 r. został on powołany na członka Krajowej Rady Związku Misyjnego Duchowieństwa. Konkludując swój artykuł, bp Kaleta nadmienia,

---

⁵¹ Nazwy tychże dzieł stosowane były w okresie życia i działalności ks. J. Pawłowskiego. Obecnie Papieskie Dzieła Misyjne to cztery dzieła określane w następujący sposób: Papieskie Dzieło Rozkrzewiania Wiary, Papieskie Dzieło św. Piotra Apostoła, Papieskie Dzieło Misyjne Dzieci oraz Papieska Unia Misyjna.

⁵² Zob. J. Pawłowski, *Związek Misyjny Kleru (Unio Cleri pro Missionibus)*, „Przegląd Diecezjalny” (od 1928 r. „Kielecki Przegląd Diecezjalny”) 8(1921)11, s. 233–236.

⁵³ Jan Białecki urodził się 25 listopada 1868 r. w Zwoleniu, zaś zmarł 26 listopada 1954 r. w Kielcach. Jako kapłan diecezji kieleckiej pracował jako wikariusz w Mstyczowie, Koziegłówkach i Brzezinach, a następnie został administratorem parafii Przyłęk Szlachecki. W latach 1910–1913 był proboszczem w Sosnowcu, zaś później podjął obowiązki ojca duchownego w Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach. Bardzo mocno rozwinął działalność społeczną i publicystyczną, sam publikując artykuły o teże tematyce. Od 1914 r. był kuratorem Chroniska Księży Emerytów. Por. T. Wróbel, *Białecki Jan Andrzej*, w: *Encyklopedia Katolicka. T. 2: Bar – Centuriones*, red. F. Gryglewicz i in., Lublin: TN KUL 1989, kol. 361–362.

iz działalność misyjna cechowała całe kapłańskie życie ks. Pawłowskiego, a idee zaszczeplone przez niego na gruncie diecezji kieleckiej bardzo mocno zakorzeniły się w alumnach seminarium i duchowieństwie, co z kolei przełożyło się na wzrost misyjnej świadomości⁵⁴.

Ostatnim interesującym nas tekstem opublikowanym w „Kieleckich Studiach Teologicznych” jest słowo powitania skierowane przez ówczesnego rektora Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach – ks. Kazimierza Gurdę (dziś biskupa siedleckiego) do uczestników sympozjum naukowego z okazji zbliżającej się beatyfikacji ówczesnego Sługi Bożego ks. Józefa Pawłowskiego. Bp Gurda, powitawszy prelegentów tegoż sympozjum oraz zaproszonych gości, przedstawił sylwetkę ks. Pawłowskiego, dostrzegając jego zaangażowanie w sprawy misyjne, które realizowało się poprzez kierownictwo bądź członkostwo w rozmaitych grupach. Na naszą uwagę zasługuje fakt, który słusznie dostrzegł bp Gurda. Chodzi mianowicie o powołanie przez abp. Juliana Nowowiejskiego⁵⁵ ks. Józefa Pawłowskiego na członka Rady Krajowej Związku Misyjnego Duchowieństwa oraz o bardzo oddaną opiekę nad Kleryckim Kołem Misyjnym. Bp Gurda, otwierając owo sympozjum, pokazał ks. Pawłowskiego jako kapłana oddanego pracy duszpasterskiej, mającego szerokie horyzonty, także i te misyjne oraz wytrwałego w wierze mimo doświadczanych prześladowań. Ks. Pawłowski prawdziwie nazwany być może świadkiem Chrystusa, gdyż świadczył o nim aż po męczeńską śmierć⁵⁶.

⁵⁴ Por. A. Kaleta, *Blogosławiony ks. Józef Pawłowski jako organizator dzieł misyjnych w diecezji kieleckiej*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 2(2003), s. 357–365.

⁵⁵ Antoni Julian Nowowiejski urodził się 11 lutego 1858 r. we wsi Lubienie koło Opatowa, a zmarł 28 maja 1941 r. w Działdowie. W 1874 r. rozpoczyna studia w seminarium duchownym w Płocku, a po uzyskaniu tytułu magistra teologii zostaje wykładowcą liturgiki, teologii moralnej i języka łacińskiego w tymże seminarium. Przez następne lata pełni obowiązki wikariusza i nauczyciela religii. W latach 1901–1908 był rektorem płockiego seminarium, a od 1908 r. biskupem płockim. Jako pasterz dokonał reorganizacji studiów seminaryjnych oraz angażował się w rozmaite akcje o charakterze charytatywnym i społecznym, stając się promotorem różnych dzieł w diecezji. W 1925 r. został Prezesem Związku Misyjnego Duchowieństwa, zorganizował 15 zjazdów dyrektorów diecezjalnych oraz trzy krajowe kongresy misyjne w latach 1932, 1938 i 1939. Wydawał też miesięcznik „Związek Misyjny Duchowieństwa w Polsce”. W swojej pracy naukowej koncentrował się również na liturgice. Po wybuchu II wojny światowej pozostał w Płocku, skąd w 1940 r. został internowany i wywieziony do Słupna, a następnie do Działdowa, gdzie umarł. Został beatyfikowany przez papieża Jana Pawła II 13 czerwca 1999 r. Por. W. Graczyk, *Nowowiejski Antoni Julian*, w: *Encyklopedia Katolicka. T. 14: Nouet – Pastoralis Officii*, red. E. Gigilewicz, Lublin: TN KUL 2010, kol. 81–82.

⁵⁶ Por. K. Gurda, *Ksiądz Józef Pawłowski – życie i działalność*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 4(2005), s. 101–108.

Zakończenie

Czasopismo „Kieleckie Studia Teologiczne” powstało w 2002 r. w ukazujących się w nim publikacjach dokonuje refleksji teologicznej w rozmaitych dyscyplinach tejże dziedziny. Wśród nich znajdziemy również te dotyczące kwestii misji i ewangelizacji. Należy tu dostrzec publikacje dotyczące analizy tekstów biblijnych mówiących o misyjności, sprawy katechezy, ewangelizacji i nowej ewangelizacji w kulturze oraz mediach, a także w języku teologicznym. Ponadto na łamach tego periodyku ukazały się artykuły przedstawiające problemy teologiczne powstałe na terytoriach misyjnych jak Półwysep Koreański czy Indie. Podkreślić należy także, iż w czasopiśmie tym znaleźć możemy sylwetki postaci, które odznaczały się wielkim zaangażowaniem w działalność misyjną Kościoła, nie tylko przez pracę na misjach, lecz również przez troskę o świadomość misyjną wśród kleru i wiernych świeckich, czego przykładem są abp Zaleski i ks. Pawłowski.

Po dokonaniu analizy artykułów zawartych w tymże kieleckim periodyku może zrodzić się pytanie, dlaczego tego typu tekstów jest tak mało w odniesieniu do całości publikacji. Powodów może być wiele, gdyż albo nie udało się odnaleźć autora, który by taki tekst napisał, bądź nie odczuwano zapotrzebowania na tego typu publikacje. Z pewnością możemy stwierdzić, iż przedstawione artykuły nie wyczerpały materiału badawczego akcentującego misyjną działalność Kościoła, co sprawia, iż istnieje jeszcze szereg zagadnień, które domagają się naukowego opracowania.

Bibliografia

- Bartocha W., *Teologia episkopatu w pismach Josepha Ratzingera/Benedykta XVI*, „Teologiczne Studia Siedleckie” 14(2017), s. 104–123.
- Bugajska R., *Koncepcja katechezy kerygmatycznej*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 1(2002)2, s. 233–253.
- Celary I., *Znaczenie środków społecznego przekazu na tle duszpasterskich zadań i potrzeb Kościoła*, „Studia Elbląskie” 3(2003)5, s. 269–282.
- Chrzanowski D., *Mowa misyjna Jezusa (Mt 10, 1-11, 1). Realizacja kerygmatu w liturgii*, „Roczniki Teologiczne” 68(2021)8, s. 15–28.
- Cisowski M., *Biskup jako głosiciel Ewangelii, nauczyciel wiary i pierwszy katecheta w diecezji w świetle soborowych i posoborowych dokumentów Kościoła*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 2(2003), s. 319–331.
- Czerkawski J., *Ewangelizacja i nowa ewangelizacja w szkolnej posłudze katechetycznej*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 11(2012), s. 25–40.
- Czerkawski J., *Katecheza, ewangelizacja i ekumenizm w posoborowym nauczaniu Kościoła*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 14(2015), s. 33–46.

- Czerkawski J., *Szkolna posługa katechety jako nauczyciela, wychowawcy i świadka wiary*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 9(2010), s. 23–34.
- Czerkawski J., *Transmission of Faith and Reality of Modern Media*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 16(2017), s. 107–124.
- Dąbrowski B., *Historia misji franciszkanów konwentualnych w Ugandzie*, „Lumen Gentium. Zeszyty Misjologiczne” 2(2011)161, s. 151–169.
- Dyk S., *Pierwotna wspólnota wierzących (Dz 2, 42-47; 4, 32-37; 5, 12-16) wzorem Kościoła pre-ewangelizującego*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 3(2004), s. 173–189.
- Dyk S., *Preewangelizacja «otwarcie drzwi» dla Ewangelii*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 2(2003), s. 102–111.
- Dyk S., *The concept of the new evangelization*, „Studia Salvatoriana Polonica” 8(2014), s. 177–191.
- Dziewiecki M., *Ponowoczesność, media i ewangelizacja*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 3(2004), s. 23–47.
- Gollinger H., „... und diese Lehre verbreitete sich bei Juden bis heute”. Mt 28,11-15 als Beitrag zum Verhältnis von Israel und Kirche, w: *Salz der Erde – Licht der Welt. Exegetische Studien zum Matthäusevangelium*. FS Anton Vögtle, red. Oberlinner L, Fielder P., Stuttgart: Verlag Katholisches Bibelwerk 1991, s. 357–373.
- Graczyk W., *Nowowiejski Antoni Julian*, w: *Encyklopedia Katolicka. T. 14: Nouet – Pastoralis Officii*, red. E. Gigilewicz, Lublin: TN KUL 2010, kol. 81–82.
- Gurda K., *Ksiądz Józef Pawłowski – życie i działalność*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 4(2005), s. 101–108.
- Ihnatowicz J., *Język techniczny jako narzędzie ewangelizacji. O języku teologicznym ks. Andrzeja Zuberiera*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 5(2006), s. 339–350.
- Jagodziński H. M., *Arcybiskup Zaleski – misjonarz Indii Wschodnich*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 16(2017), s. 165–177.
- Jagodziński H. M., *Niektóre zagadnienia dotyczące rodziny i małżeństwa w hinduizmie*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 15(2016), s. 7–24.
- Jan Paweł II, *Cetechesi tradendae*, Warszawa 1980.
- Jan Paweł II, *Orędzie Ojca Świętego na XXXVI Dzień Środków Społecznego Przekazu*, „L’Osservatore Romano. Wydanie Polskie” 4(242)2002, s. 6–7.
- Jan Paweł II, *Redemptoris Missio*, Watykan 1990.
- Kaleta A., *Błogosławiony ks. Józef Pawłowski jako organizator dzieł misyjnych w diecezji kieleckiej*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 2(2003), s. 357–365.
- Kantyka P., *Ekumenizm i katecheza*, w: *Ekumenizm dla ewangelizacji*, red. P. Kantyka, S. Pawłowski, Lublin: Wydawnictwo KUL 2015, s. 163–174.
- Kluj W., *Mandaty misyjne*, w: *Biblia a misje*, red. L. Fąs, Pieniężno 2010, s. 203–220.
- Kluj W., *Tłumaczenia Biblii w ewangelizacji misyjnej*, „Lumen Gentium. Zeszyty Misjologiczne” 177(2019)2, s. 5–21.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Poznań: Pallottinum 2002.
- Kopiec P., *Teologia minjung jako problem nie tylko ekumeniczny*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 17(2018), s. 117–131.

- Krzyszowski Z., Zuberbier Andrzej, w: *Encyklopedia Katolicka. T. 20: Vac – Żywy Różaniec*, red. E. Gigilewicz, Lublin: TN KUL 2014, kol. 1490–1491.
- Kudasiewicz J., *Nowa ewangelizacja według Ecclesia in Europa*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 3(2004), s. 207–218.
- Kuligowski R., *Ewangelizacja kultury*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 3(2004), s. 219–228.
- Łysik B., *Ewangelizacja a nowe środki przekazu*, „Lumen Gentium. Zeszyty Misjologiczne” 2(2013)165, s. 131–139.
- Madej M., *Jak wybrać odpowiednie słowo? Problemy tłumaczenia Biblii na języki afrykańskie*, „Lumen Gentium. Zeszyty Misjologiczne” 165(2013)2, s. 55–66.
- Martin F., Wright W., *Ewangelia według świętego Jana. Katolicki Komentarz do Pisma Świętego*, Poznań: W drodze 2021.
- Mędała S., *Ewangelia według świętego Jana. Rozdziały 13-21 (Nowy Komentarz Biblijny. Nowy Testament IV/2)*, Częstochowa: Święty Paweł 2010.
- Mickiewicz F., *Podstawy powszechnej misji Kościoła w księgach Nowego Testamentu*, „Lumen Gentium. Zeszyty Misjologiczne” 161(2011)2, s. 5–50.
- Nieścior L., *Mowa misyjna Jezusa w interpretacji patrystycznej*, Wrocław: PWT 2013.
- Ostrowski J., *Ewangelizacja obowiązkiem i zadaniem*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 1(2002)2, s. 146–157.
- Paweł VI, *Evangelii nuntiandi*, Warszawa 1986.
- Pawłowski J., *Związek Misyjny Kleru (Unio Cleri pro Missionibus)*, „Przegląd Diecezjalny” (od 1928 roku „Kielecki Przegląd Diecezjalny”) 8(1921)11, s. 233–236.
- Perkins P., *Ewangelia według świętego Jana*, w: *Katolicki Komentarz Biblijny*, red. R. E. Brown, J. A. Fitzmyer, R. E. Murphy, red. wyd. pol. W. Chrostowski, Warszawa: Vocatio 2001, s. 1108–1176.
- Płaczek P., *Katecheta – animator misyjny, na przykładzie posługi katechetów w archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej*, „Lumen Gentium. Zeszyty Misjologiczne” 175(2018)2, s. 105–120.
- Różański J., *Praca polskich misjonarzy i misjonarzy w Zambii*, „Lumen Gentium. Zeszyty Misjologiczne” 2(2018)175, s. 5–20.
- Różański J., *Założenia inkulturacji*, „Lumen Gentium. Zeszyty Misjologiczne” 164(2013)1, s. 7–33.
- Ryś G., *Nowa ewangelizacja a misje ad gentes*, „Lumen Gentium. Zeszyty Misjologiczne” 165(2013)2, s. 140–148.
- Siemieniec T., *Antyewangelizacja i ewangelizacja w świetle Mt 28,11-20*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 13(2014), s. 119–134.
- Słowak K., *Od cudownego połowu ryb do pracy apostołskiej w świecie. Orędzie teologiczne J 21,1-14*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 15(2016), s. 343–361.
- Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań: Pallottinum 2002.
- Szyszka T., *Zamierzenia inkulturacyjne Kościoła w Ameryce Łacińskiej*, „Lumen Gentium. Zeszyty Misjologiczne” 164(2013)1, s. 62–123.
- Šimunović M., *Od Evangelii nuntiandi do Evangelii gaudium – nowa ewangelizacja*, „Lumen Gentium. Zeszyty Misjologiczne” 1–2(2015)168–169, s. 51–72.
- Tomasik P., *Ewangelizacja – katechizacja – nauczanie religii w szkole*, w: *Ewangelizować, czy katechizować?*, red. S. Dziekoński, Warszawa: Verbinum 2002, s. 23–51.

- Wiśniewski S., *Skuteczność głoszenia słowa Bożego zawartego w kerygmacie*, „Lumen Gentium. Zeszyty Misjologiczne” 1 (2014) 166, s. 76–93.
- Witczyk H., *Rola Piotra i uczniów Jezusa w świecie (J 21, 1-8)*, w: *In vinculo communionis. Księga jubileuszowa ku czci Biskupa Kieleckiego Kazimierza Ryczana w 60 rocznicę urodzin*, red. K. Gurda, T. Gacia, Kielce 1999, s. 41–64.
- Wróbel T., *Białecki Jan Andrzej*, w: *Encyklopedia Katolicka. T. 2: Bar – Centuriones*, red. F. Gryglewicz i in., Lublin: TN KUL 1989, kol. 361–362.

Ks. Michał Kacprzyk – ur. w 1991 r. we Włoszczowie, magister teologii (KUL 2018 r.), kapłan diecezji kieleckiej, absolwent Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach, student misjologii oraz prawa kanonicznego na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, w latach 2021–2022 sekretarz krajowy Papieskiego Dzieła Rozkrzewiania Wiary oraz Papieskiego Dzieła św. Piotra Apostoła w dyrekcji krajowej Papieskich Dzieł Misyjnych, członek Stowarzyszenia Misjologów Polskich.